

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО СПІДСТВА

Петров Сергій Євгенович –
здобувач кафедри криміналістики
КНУВС

ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У СПРАВАХ ПРО НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ

Проаналізовано особливості призначення окремих видів судових експертиз у справах про незаконне заволодіння транспортним засобом.

Осуществлен анализ особенностей назначения отдельных видов судебных экспертиз по делам о незаконном завладении транспортным средством.

Features of separate kinds of judicial examinations on affairs about theft of vehicles are analyzed

Ключові слова: незаконне заволодіння транспортним засобом; судова експертиза; експертне дослідження.

У процесі розслідування незаконного заволодіння автотранспортними засобами досить часто виникає необхідність з'ясування питань, вирішення яких вимагає спеціальних знань. Для цього, як правило, на подальшому етапі розслідування цих злочинів призначаються судові експертизи.

Використання відомостей різних природничих і технічних наук, науково-технічних засобів для вирішення питань, що виникають у процесі слідства, підвищує якість й об'єктивність розслідування. Практика показує, що ті органи міліції, які вміло й повно використовують науково-технічні можливості при розслідуванні злочинів, досягають значних результатів у боротьбі зі злочинністю, і навпаки, ігнорування експерт-

ної допомоги нерідко призводить до того, що злочини залишаються нерозкритими, справи повертаються на додаткове розслідування. Останнє значною мірою пояснюється тим, що окремі практичні працівники недостатньо повно уявляють собі можливості експертних досліджень як у загальному плані вирішення тих або інших питань, так і стосовно окремих категорій справ.

Проблеми вдосконалення діяльності з розкриття і розслідування злочинів, у тому числі проведення судових експертиз, досліджувало широке коло науковців, зокрема, В.П. Бохін, В.Є. Бергера, Т.В. Варфоломеєва, В.Г. Гончаренко, А.В. Іщенко, Н.С. Карпов, В.С. Кузьмичов, М.Я. Сегай та ін.

Проблема розслідування справ про незаконне заволодіння транспортним засобом тим чи іншим чином висвітлювалася в наукових джерелах. Розглянемо питання особливостей призначення окремих видів судових експертиз у цих справах.

У справах про незаконне заволодіння автотранспортними засобами призначаються переважно дактилоскопічні й судово-хімічні експертизи і вкрай рідко інші види експертиз. Зрозуміло, що у справах цієї категорії у зв'язку з тим, що у сферу діяльності злочинців потрапляють різноманітні об'єкти й унаслідок їх дій утворюються найрізноманітніші сліди, можливості експертних досліджень щодо встановлення важливих для слідства фактів значно ширші.

З урахуванням цих обставин, розглянемо основні питання, що можуть бути вирішені шляхом експертного дослідження при розслідуванні справ про незаконне заволодіння автотранспортними засобами.

Отже, експертиза призначається у кримінальній справі в разі, коли слідчий приймає рішення про необхідність використання спеціальних знань у науці, техніці, мистецтві чи ремеслі. Від своєчасності та правильності призначення судових експертиз нерідко залежать результати розслідування.

Проведений нами аналіз слідчої практики показує, що у справах про незаконне заволодіння автотранспортними засобами найпоширенішими експертизами є такі: трасологічна, хімічна й автотехнічна. Крім того, іноді виникає необхідність у проведенні й інших експертиз (товарознавчої, технологічної, фізико-технічної та ін.). У справі можуть бути призначені одна або кілька судових експертиз, або комплексна судово експертиза.

Стосовно аналізованої категорії кримінальних справ можуть призначатися і такі експертизи: 1) судово-медична (з метою встановлення причини смерті охоронця гаража, механізму утворення ушкоджень на його тілі, дослідження плям крові, виявлених у гаражі й на викраденому автомобілі); 2) судово-криміналістична (комплексна) (з метою визначення механізму утворення ушкоджень на шибці гаража, ідентифікації слідів пальців рук на склі гаража й кермовому колесі автомобіля, дослідження й ідентифікації ворсинок, вилучених з авто-

мобіля й одягу потерпілого); 3) автотехнічна експертиза (у разі зіткнення або перекидання викраденого автотранспортного засобу дає можливість встановити механізм дорожньо-транспортної події, дії осіб, які керували автомобілем, наявність пошкоджень тощо); 4) судово-балістична експертиза (при розслідуванні вбивств і розбійних нападів, учинених з використанням вогнепальної зброї, поєднаних з незаконним заволодінням автотранспортними засобами).

У цій категорії справ можуть проводитися й інші види судових експертиз, особливості призначення та проведення яких детально описані в науковій криміналістичній літературі [1–5].

Дактилоскопічна експертиза щодо аналізованої категорії справ призначається для встановлення особи, яка залишила сліди (на різноманітних предметах й об'єктах) при вчиненні злочину. За допомогою дактилоскопічного дослідження можна також встановити, що сліди рук, виявлені при вчиненні різних викрадень, залишені тією самою особою.

Тому у всіх випадках, коли на місцях декількох викрадень виявлено сліди рук, перед експертом повинні обов'язково ставитися питання: чи не вчинені вони тим самим злочинцем.

Трасологічна експертиза у справах про незаконне заволодіння автотранспортними засобами проводиться для ототожнення особи злочинця за слідами взуття; транспортного засобу за залишеними ним слідам; різних знарядь й інструментів за ушкодженнями, виявленими при огляді місця події і транспортного засобу. Найчастіше такі дослідження дають можливість виявити важливі відомості, що допомагають швидко й ефективно розкрити злочин.

Так, злочинці з метою запуску двигуна нерідко обрізають дроти, які приєднані до замка запалювання, і з'єднують їх накоротко. Необхідно ретельно оглядати такі ушкодження, і якщо на ізоляції проводів залишилися характерні сліди різального предмета, то їх варто вилучати з метою проведення подальшої ідентифікаційної трасологічної експертизи.

Іноді у справах про незаконне заволодіння автотранспортними засобами важливо встановити не лише те, що сліди рук залишені даною особою, а й унаслідок яких дій – дотику, захоплення. Так, якщо підозрюваний стверджує, що сліди рук залишені ним, коли він випадково підійшов до автомобіля і доторкнувся рукою до скла із зовнішнього боку, водночас, як насправді сліди були залишені ним унаслідок захоплення скла дверцят при його опусканні.

Об'єктами дослідження і питаннями, що підлягають вирішенню шляхом проведення трасологічної експертизи, можуть бути:

а) сліди взуття – для встановлення того, чи не залишені вони взуттям, вилученим у підозрюваних;

б) сліди транспортних засобів – для вирішення питання про те, яким саме автотранспортним засобом вони залишені – у тих випадках,

коли для перевезення викраденого та вчинення викрадення злочинці використовують власні або інші викрадені автотранспортні засоби;

в) досить часто при заволодінні автотранспортними засобами злочинці зламують забори гаражів, замки дверей автомашин, різні додаткові замкальні пристрої, встановлювані власниками за допомогою слідів злочину, що залишаються при цьому, можливо вирішити питання: чи не утворені вони знаряддями та предметами, вилученими в підозрюваних; яким способом відімкнутий (зламаний) цей замок, чи не відмикався досліджуваний замок відмичкою, підібраним або підробленим ключем, виявленим у злочинця, тощо;

г) при дослідженні номерних знаків можуть вирішуватися такі питання: справжній чи підроблений цей номерний знак; які початкові цифри на ньому були; яким способом виготовлено або підроблено номерний знак; чи не використовувалися для його виготовлення або підроблення матеріали та знаряддя, вилучені в підозрюваного;

д) при дослідженні номерів на окремих частинах транспортного засобу можуть бути поставлені питання: одним чи різними пуансонами вибиті однакові цифри номера; чи не нанесені цифри номера пуансонами, вилученими в підозрюваного;

е) нерідко у справах про незаконне заволодіння автотранспортними засобами доводиться проводити дослідження для встановлення цілого за частинами, коли, наприклад, частини будь-якого предмета виявляються в підозрюваного і в кинутому ним автомобілі або у власника.

При підробленні злочинцями документів на право керування автотранспортними засобами, документів, необхідних для продажу автотранспортних засобів, при вилученні в них записів, що містять важливі відомості про розслідувану подію, призначаються почерко-знавча експертиза або техніко-криміналістичне дослідження документів для вирішення таких питань: а) справжнім чи підробленим є досліджуваний документ; б) ким виконано текст документа; в) який текст був раніше на досліджуваному документі; г) яким способом виготовлені бланки документів; д) що на документі виконано раніше – текст чи відбиток печатки; е) чи не виготовлені документи (або підроблені) за допомогою тих матеріалів і засобів, що вилучені в обвинувачуваного.

Підроблення номерів на частинах викрадених автотранспортних засобів здійснюється злочинцями як шляхом повного знищення заводського номера (спилування, забивання, керніння), так і шляхом виправлення (перебивання) окремих знаків (цифр). Для відновлення номерів на металі може бути призначена судово-хімічна експертиза.

Можливість відновлення номерів полягає в тому, що при нанесенні рельєфних знаків деформується не тільки поверхнєве нашарування металу, а й певний глибинний шар, а злочинці, як правило, видаляють тільки нашарування з видимими оком знаками.

У тих випадках, коли видаляється шар металу з усією деформованою ділянкою, відновлення номера стає неможливим.

При розслідуванні незаконного заволодіння автотранспортними засобами необхідно як можна ширше використовувати можливості хімічного дослідження найрізноманітніших матеріалів – фарб, горючих і мастильних речовин, ґрунту, скла, деревини, чорнила тощо.

У тих випадках, коли злочинці з метою маскування перефарбовують викрадений транспортний засіб, за допомогою хімічного дослідження можливо встановити, у який колір раніше він був пофарбований; якщо ж у потерпілого збереглася фарба, якою був пофарбований транспортний засіб, або при обшуку в обвинувачуваного вилучається фарба, подібна за кольором з тою, у яку перефарбований транспортний засіб, експертом може бути дана відповідь на питання – однакові чи ні за своїми властивостями і хімічним складом зразки цих фарб. Може також виникнути й бути вирішене питання про те, яким способом здійснене фарбування транспортного засобу.

При вчиненні викрадення транспортних засобів (і передусім при наступному розукomплектовуванні) на одязі й тілі злочинця, на приналежних йому предметах нерідко залишаються сліди горючих і мастильних матеріалів. Результати дослідження цих речовин можуть дати відповідь на питання: 1) яка речовина виявлена на одязі або тілі підозрюваного, на речах, вилучених у нього, 2) чи однакові ці речовини зі зразками, вилученими з транспортного засобу.

Нерідко на взутті й одязі злочинця залишаються частки ґрунту з місця викрадення або інших місць, пов'язаних із вчиненням злочину, результати порівняльного дослідження яких зі зразками ґрунту з відповідних місць можуть виявитися важливим доказом. Тому при затриманні злочинців і виявленні на їх тілі, одязі, взутті слідів горючих і мастильних речовин, часток ґрунту та інших об'єктів вони повинні направлятися на хімічне дослідження.

У разі підроблення злочинцями документів об'єктами хімічного дослідження можуть бути чорнило, туш, клей та інші матеріали. Під час дослідження може бути вирішене питання про подібність або розбіжність їх за складом і хімічними властивостями.

При незаконному заволодінні автотранспортним засобом і його розукomплектовуванні злочинець може заподіяти собі тілесні ушкодження, унаслідок чого можуть залишитися сліди крові на місці події, на кинутих недокурках – сліди слини, на залишеному головному уборі – волосся тощо. Ці об'єкти мають бути досліджені з метою встановлення їх групової приналежності, що при збігу із групою крові підозрюваного може бути одним з доказів вини цієї особи.

Досить часто у справах про незаконне заволодіння автотранспортними засобами буває необхідно встановити, з якої причини транспортний засіб залишений злочинцем, чи не з'явилися технічні причини приводом до цього (наприклад, для перевірки заяви обвинувачуваного про мету викрадення). Трапляються також випадки, коли злочинець з метою маскування транспортного засобу або знищення

слідів спускає транспортний засіб з насили під укіс, у кювет, вчиняє наїзд на певні об'єкти, а потім заявляє, що це відбулося через технічну несправність або поломку транспортного засобу. Може бути необхідним з'ясування, яким способом був усунутий злочинцем "секрет", встановлений власником для попередження включення двигуна сторонньою особою. Для вирішення цих та інших питань, пов'язаних з технічним станом транспортного засобу і його експлуатацією, може бути призначена судово-автотехнічна експертиза.

Залежно від конкретних обставин розслідуваної справи, на подальшому етапі можуть бути призначені й інші види судових експертиз, зокрема, криміналістична експертиза для встановлення особи за зовнішніми ознаками, судово-психіатрична та ін.

Останнім часом все більшого поширення набуває судово-психологічна експертиза. Вона найчастіше призначається, якщо є необхідність встановити здатність обвинувачуваного сприймати обставини, які мають значення для справи, й давати про них правильні показання; визначити здатність відстаючих у психічному розвитку неповнолітніх обвинувачуваних усвідомлювати значення своїх дій і здатність керувати ними; виявити в обвинувачуваного в момент вчинення злочину наявність фізіологічного афекту або інших емоційних станів, які впливають на його свідомість і діяльність.

При розслідуванні незаконних заволодінь автотранспортними засобами, вчинених з метою використання їх у подальшій злочинній діяльності, судові експерти надають слідчому інформацію, що дозволяє об'єднати розрізнені, на перший погляд, дії злочинців. При цьому виникають такі найтипівіші ситуації.

Ситуація перша. На місці викрадення автомобіля виявлені сліди взуття злочинців; на місці вчинення іншого злочину (крадіжки, розбійного нападу, убивства) – сліди взуття і сліди коліс автомобіля.

У цій ситуації експертним шляхом можна вирішити: чи належать тій самій особі сліди взуття, виявлені на місці викрадення автомобіля і на місці вчинення іншого злочину; чи ідентичні сліди коліс автомобіля, залишені на місці вчинення крадіжки, розбійного нападу або вбивства, слідам коліс викраденого автомобіля. Для з'ясування зазначених обставин призначається трасологічна експертиза.

Якщо сліди взуття тотожні, можна припустити, що до вчинення розслідуваних злочинів причетна одна й та сама особа. Якщо сліди коліс, виявлені на місці крадіжки, розбійного нападу або вбивства, ідентичні слідам коліс викраденого автомобіля, необхідний висновок про використання його при вчиненні інших злочинів.

Так, у справі про незаконне заволодіння автомобілем слідчий оглянув місце події (сарай), виявив і вилучив сліди взуття, а також сліди коліс викраденого автотранспортного засобу. Незабаром після викрадення була вчинена крадіжка з магазину. Злочинця не встановлено. Поблизу магазину знайдені й зафіксовані сліди взуття злочинця і

коліс автомобіля. Судовий експерт під час проведення трасологічного дослідження дійшов висновку, що сліди коліс викраденого автомобіля тотожні слідам коліс біля магазину, як і сліди взуття, виявлені в місцях вчинення викрадення і крадіжки. Надалі висновок трасологічної експертизи може успішно використовуватися при висуванні перспективної версії і допиті підозрюваного.

Ситуація друга. На осколках розбитої шибки гаража знайдено сліди пальців рук злочинців; на місці вчинення крадіжки – сліди коліс викраденого автомобіля; на кермовому колесі автомобіля, залишеного злочинцями, – сліди пальців рук. Трасологічна експертиза дозволяє встановити: чи належать тій самій особі сліди пальців рук, виявлені в гаражі й на кермовому колесі автомобіля, залишеного злочинцями; чи тотожні сліди коліс автомобіля, виявлені на місці вчинення крадіжки, слідам коліс автотранспортного засобу, залишеного злочинцями.

Позитивна відповідь на ці питання є підставою для висування версії, що незаконне заволодіння автотранспортним засобом і крадіжка вчинені тією самою особою з використанням раніше викраденого автомобіля.

Ситуація третя. На шибці гаража, з якого викрадено автомобіль, виявлені плями крові, на дверях – глибока вм'ятина; біля магазину, з якого вчинено крадіжку, знайдено сліди коліс автомобіля, на дверях магазину – вм'ятина, схожа на виявлену в гаражі; при обшуку в підозрюваного вилучено лом; біля знайденої в лісі схованки, де були заховані викрадені цінності, виявлені й вилучені сліди коліс автомобіля і взуття злочинців; із сидіння залишеного злочинцями автомобіля вилучені волокна тканини.

Призначення судових експертиз у цій ситуації дає змогу встановити: чи збігається група крові підозрюваного із групою крові, виявленою на місці події; чи тотожні сліди коліс автомобіля на місці вчинення крадіжки слідам коліс біля схованки, а також слідам коліс конкретного автомобіля; чи зроблено вм'ятини на дверях магазину й гаража ломом, вилученим у підозрюваного; чи залишені сліди, виявлені біля схованки, взуттям, вилученим при обшуку у квартирі підозрюваного; чи тотожні волокна тканини, виявлені на сидінні автомобіля, волокнам тканини одягу, вилученого в підозрюваних.

Ефективність використання спеціальних знань шляхом проведення судових експертиз при розслідуванні злочинів обумовлена наявністю як ідентифікуючих, так й ідентифікуємих об'єктів у їх сукупності.

Одне з важливих завдань доказування у кримінальній справі – встановлення характеру й розміру шкоди, заподіяної злочином. У справах про незаконне заволодіння автотранспортним засобом майнова шкода може бути заподіяна внаслідок дорожньо-транспортної події, розукomплектовування автомобіля, розкрадання інструментів тощо. Розмір шкоди, як правило, складається з вартості ушкоджених деталей (вузлів) автомобіля і відновлювального ремонту. Цей розмір

визначають компетентні працівники станцій технічного обслуговування автомобілів. У кошторисі (калькуляції) детально перераховуються замінені або ремонтвані деталі, вказуються відповідні параграфи діючих прейскурантів на автомобілі, запасні частини й приналежності до них.

Розмір майнової шкоди можна встановити шляхом призначення і проведення судово-товарознавчої або технологічної експертизи. Перед експертом доцільно поставити питання: який характер й обсяг ушкоджень автомобіля, чи повно відображені ушкодження автомобіля в кошторисі (калькуляції) на відбудовний ремонт, чи правильно складено наряд-замовлення на ремонт автомобіля, чи відповідають діючим прейскурантом зазначені в кошторисі й наряді-замовленні ціни на запасні частини, деталі й приналежності автомобіля, а також розцінки на його ремонт.

Об'єктивність досудового розслідування залежить і від якості та повноти матеріалів, що надаються експертові, своєчасного призначення і проведення судової експертизи. Зокрема, затримка з її призначенням призводить до збільшення строку провадження у справі, втрати необхідної інформації і навіть до втрати доказів.

Закінчальний етап роботи слідчого, що пов'язаний із призначенням і проведенням експертизи у справі про незаконне заволодіння транспортним засобом – оцінка експертного висновку й визначення його значимості в сукупності з іншими доказами у справі. Експертний висновок як судовий доказ оцінюється слідчим нарівні з іншими фактичними даними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Експертизи у судовій практиці / [Арсенюк Т. М., Беляк Ю. М., Боязов В. І. та ін.] ; за заг. ред. В. Г. Гончаренка. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 388 с.
2. Современные возможности судебных экспертиз : [метод. пособие] / [Беляева Л. Д., Бутырин А. Ю., Воронков Ю. М. и др.]. – М. : РФЦСЭ, 2000. – 261 с.
3. Судебно-экспертное исследование вещественных доказательств / [Андреев И. С., Бочарова О. С., Винокурова Д. А. и др.]. – Минск : Амаф, 2003. – 736 с.
4. Судебные экспертизы : [науч.-практ. пособие] / [Колкутин В. В., Зосимов С. М., Пустовалов Л. В. и др.]. – М. : ООО Изд-во "Юрлитинформ", 2001. – 288 с.
5. Экспертизы в судебной практике : [учеб. пособие] / [Бергер В. Е., Варфоломеева Т. В., Гончаренко В. И. и др.]. – К. : Вища шк., 1987. – 200 с.